
A MAGYAR NÉP ÉS SORSFORDÍTÓ ESEMÉNYEINEK KÉPE AZ UKRAJNAI TÖRTÉNELEMTANKÖNYVEKBEN

1.rész

BOCSKOR MEDVECZ ANDREA¹

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

ANDREA BOCSKOR MEDVECZ: THE IMAGE OF THE HUNGARIAN FOLK AND ITS LIFE-CHANGING HISTORICAL EVENTS IN THE TEXTBOOKS OF UKRAINE. PART 1.

From 1991, after the fall on the doctrines of communism, socialism and internationalism relying Sowjetunion, in the newly emerging nation-states, also in Ukraine, a process of national revival was begun. Ukraine declared dependence from the Soviet Union and established its own institutional system. The time of transition has been started. The study aims to give a detailed description about the image of the Hungarians in the ministry-approved history textbooks of independent Ukraine. The method of analysing these textbooks is the traditional longitudinal content and textual analysis. The textbooks examined were published between 1990 and 2011. The study discusses chronologically the textbook materials on various historical periods. The 1. part investigates the materials about the period between the 9th and 18th Centuries.

A történetírás története megmutatta, hogy egyetlen más tudományág sem áll olyan szoros közelségben az emberek sajátos igényeivel, mint a történelem, hiszen minden korban a történetírókra hárul az feladat, hogy a változásokkal szemben megteremtsék a kapcsolatot a múlt, a jelen és a jövőre irányuló várakozások között, vagyis az egyensúlyt a változás és a folytonosság között.² A történetírás, és annak koncentrált végterméke, a történelemtankönyv fontos tükrözője a politikai és társadalmi változásoknak, a kollektív történelmi tudatnak, ebből kifolyólag kortörténeti forrás,

---

1 Bocskor Medvecz Andrea PhD, történész, Beregszász (Ukrajna); képviselő, Európai Parlament

2 Breisach, E. (2004): *Historiográfia*. Osiris, Budapest. 419.

mely árulkodik az adott nemzet vagy ország ideológiai, nemzeti és történelmi képeről, viszonyulásáról önmagához és másokhoz is.

A történetírás azonban sokszor nem teljesen független, a műltszemléletet gyakran befolyásolták dinasztiai, egy-egy történetíró szubjektív és szelektív látásmódja vagy totalitárius ideológiák és rendszerek, és különösen az I. világháború következtében megszületett új nemzetállamokban engedték szabadjára a történelemtudomány politikai érdekek alá igazítását, alárendelését. Így vált a történetírás eszközzé is.³ Egy aktuális állapot, ideológia vagy hatalmi rendszer történelmi érvekre épülő igazolásának eszközüvé.

A történetírás „mint a totalitárius rendszerek kiszolgálója” a két világháború közötti időszakban is fontos szerepet játszott, de legszemléletesebb példájának a szovjet ideológia béklyói közé szorított korszak historiográfiáját tartják. A II. világháború kataklizmája után a legtöbb nyugat-európai ország leszámolt a totalitárius, sovinsizta doktrínákkal, és elsősorban az UNESCO égisze alatt lendületet vett a megbékélés jegyében és érdekében a gyűlölet- és előítélet-mentesítő, antagonizmusokat feloldó történelmi revízió, melynek egyik fő tárgyát a tankönyvek és az iskolai tananyag képezte. A XX. század utolsó évtizedében lezajlott újabb politikai változások, rendszerváltások szellemi és ideológiai megújulást eredményeztek Európa középső és keleti részében is, a történetírás teljes „megtisztulása” az ideológiai sallangoktól azonban sok helyütt nem valósulhatott meg, mondhatni az egyik rendszer szolgálatából a másikéba állt át.

A múlt eseményeinek szemlélése és láttatása a fentiek mellett szorosan kapcsolódik minden nép saját nemzeti látószögéhez: ami egyeseknek a győzelem és a dicsőség pillanata, az egy másik népnek vereséget jelent, ami egy országnak területi gyarapodást jelent, az a másoknak veszteséget vagy megszállást. Mivel a történelem-tankönyvek nagy része ezekre az antagonizmusokra épül, egyáltalán nem mindegy, hogy ki és hogyan írja a történelem könyvét és ki olvassa, hisz a nemzeti történelmi narratívák komoly identitástudat-formáló és világnézeti nevelő hatásúak: nemzeti büszkeség érzése alakulhat ki a tanulóknak, ha népükről pozitív dolgokat tanulnak, ellenség-képek, kisebbségi érzés vagy düh is fakadhat viszont abból, ha azt tanítják nekik, hogy népüket mindig csak leigázták és bántották – például a szomszédai –, vagy szegényérzetük, identitásvesztésük is kialakulhat nemzetük miatt, ha azt sulykolják nekik a történelemtankönyvek, hogy pl. a „kollektív bűnösség” terhét kell viseljük bizonyos múltbeli események miatt. Ennek fényében a tárgyilagosság, tényyszerűség és tolerancia még inkább a fő szempont kellene, hogy legyen a történelem írásba foglalásánál, illetve a tankönyvírásnál.

1991-től a kommunizmus, szocializmus és internacionalizmus doktrínáira támaszkodó Szovjetunió bukásával, a romjain létrejött nemzetállamokban, így

3 Oszadcsuk, B. (2000): Na perehresztyah csasziv (Korszakok találkozásánál). In: *Ukrajinszka izstoriczna didaktika: mizsnarodnij gyialog (jahivci riznih krajijn pro szucsasznyji ukrajinszki pidrucsniki z izstoriji)*. (Ukrán történelmi didaktika: nemzetközi dialógus (külföldi szakértők véleménye a jelenkori ukrán történelem tankönyvekről). Zb. nauk. Sztafej / Za red. M. Telusz, J. Sapovala. – Kijev, 11. p.

Ukrajnában is a nemzeti újjászületés folyamata vette kezdetét, pontosabban a kulturális nemzetből politikai nemzetté válás folyamata. Ebben a folyamatban és az 1980-as évek második felétől megindult társadalmi mozgalmakban fontos szerepe volt az ukrán nyelvnek, valamint a történelmi múltra való hivatkozásnak.⁴ A nemzetállami státus elérésével lehetőség nyílt, illetve szükségessé vált a korábbi nézetek és fogalmak átértékelésére, az új nemzeti ideológia és egyben a múlt nemzeti látószögének kialakítására. Az ukrán nyelv és az ukrán történelem mint a nemzet tudat formálásának elsődleges eszköze, kiemelt szerephez jutott, mivel az orosz és szovjet historiográfia által kialakított „kisorosz” státus már nem felelt meg az új viszonyoknak. Politikai és társadalmi szinten egyaránt megszületett az igény a szovjet rendszer és ideológia szimbólumainak lebontására, s ezzel egy időben az új helyzetnek megfelelő ideológiai irányváltásra. Míg társadalompolitikai szinten ez a jelképváltás az egyik napról a másikra lecserélt szobrokban és utcanév-táblákban nyilvánult meg, addig a tudományos életben elsősorban a történészek kaptak fontos feladatot ezen ideológiai váltás történelmi alapú legitimizálására.⁵ Az átmenet hosszas folyamata vette tehát kezdetét, mely a nemzetállam minden szintjén nyelvi, társadalmi, oktatáspolitikai és történelmi alapú ideológiai változásokban nyilvánult meg, s napjainkban sem tekinthető lezártnak és befejezettnek.

Mint ismeretes, Ukrajna függetlenné válásakor nem volt homogén nemzetállam, s ma sem az. A legutóbbi, 2001. decemberi népszámlálás adatai szerint a 48,9 millió lakos⁶ 134 nemzetiséghez tartozónak vallotta magát, melyből az ukrán nemzetiségűek 37,5 millió főt (77,8%) tettek ki, míg az ukrán anyanyelvűek száma csupán 67,53% volt, csaknem harmada, 29,59% orosz, 2,885 pedig egyéb anyanyelvű.⁷ Az ukrán nemzeti politikai elit ennél fogva meghatározó államalkotó feltételnek érezte az ukrán nyelv államnyelvi státusát, s ezért az ukrán nyelv kiterjesztését tették meg a központi nyelvpolitika legfontosabb célkitűzésének.⁸ Az új ukrán nyelv- és oktatáspolitikai 25 éves történelme során több koncepcióra épült, hol nyíltabban, hol pedig burkoltabban nevelték a tankönyvek és tananyag az ukrán nemzet tudatot a

4 Részletesebben l.: Kaszjanov, G. (2007): *Ukrajna – 1990: „boji za isztoriju”*. (Ukrajna – 1990: „harc a történelemért”). In: Novoje ljtteraturnoje obozrenyje, 2007. 1. 76–93. pp.

5 Így kerültek a települések főtereire a Lenin-szobrok helyett a ’20–40-es években aktívan működő Ukrán Nacionalista Szervezet és katonai egysége, az Ukrán Felkelő Hadsereg vezető személyiségeinek szobrai, illetve a szovjet érárt idéző utca nevek helyett a szuverenitásért harcoló hősök nevei. A folyamatról részletesebben l.: Portnov, Andrej: *Történelemírás ukrán módra. Megjegyzések a hétköznapi valóság történelmi alapú átrendezéséhez*. In: Fedinec Csilla és Szereda Viktória (válogatta és szerk., 2009): *Ukrajna színeváltozása. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Kalligram, Regio könyvek, Pozsony. Gerencsér Ferenc (szerk., 1997): *Történelmi fogalomtár*. Intermix, Budapest, 14–17. pp.; Hrytsak, J.: *Constructing a National City: The Case of Lviv*. In: John J. Czapliczka és Blair, A. R. (szerk., 2003): *Composing Urban History and the Construction of Civic Identities*. Woodrow Wilson Center Press, Washington–Baltimore–London, 140–164. pp.

6 Ukrajna Állami Statisztikai Hivatalának adatai alapján ez a szám 2016. június 1-re 42,7 millió fő. Forrás: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (2016. 08. 02.)

7 Csernicso István (2010): *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat, Budapest, 239–240. pp.

8 Uo. 238. p.

különböző nemzetiségű tanulóiba. A Szovjetuniótól megörökölt nemzetiségi iskolarendszert bár megtartotta az új ukrán állam, de a nemzetiségi iskolák számára készült tankönyvek (így a magyar is) most már nem szovjet, hanem ukrán szerzők által, ukrán tanulók számára írt, ukrán nemzeti látószögű tankönyvek fordításai, melyek sok esetben hagynak kivetnivalót tekintetben, hogyan mutatják be az ukránokkal egy államkeretben élő, vagy szomszédos népeket, történelmüket.

A folyamatos történeti kapcsolatban álló népek esetében különösen fontos, hogy az egymásról kialakított képek, sztereotípiák ne legyenek negatívak, hisz a tévképzetek hatása a mindennapi élet szintjén is tapasztalható. A kölcsönös képalkotási folyamat sokatmondó tükrét képezi az iskolai történelemtanítás anyaga és jellege is,⁹ melynek kutatható és kézzelfogható forrását a tankönyvek jelentik. Mindezekből kiindulva fontos az ukrán magyarságkép vizsgálata tekintetében a történelemtan-könyvek áttekintése, elemzése, melyhez a tradicionális hosszsmetszeti tankönyv- és szövegelemzés módszerét használtuk fel. Jelen vizsgálódás nem törekszik teljes és lezárt képet nyújtani az ukránok magyarságképéről, célja csupán annak egy szeletét, a független ukrán állam időszakában minisztériumi jóváhagyással készült történelemtan-könyvekben megnyilvánuló, magyar népről, magyar történelemről sugárzott reflexióit összefoglalni.

AZ ÁLLAMALAPÍTÁS

A történelemmel mint tantárggyal a tanulók először az 5. osztályban találkoznak „*Bevezetés Ukrajna történetébe*” címmel. Ennek keretein belül a diákok olvasmányok formájában egy leegyszerűsített tananyagot kapnak Ukrajna történetéből a kezdetektől napjainkig. Az első történelmi ismereteiket szerző tanulókat olvasmányokon, forrásrészleteken, életrajzokon, rengeteg színes képanyagon, térképeken, feladatokon alapuló tankönyvekkel motiválják a tantárgy elsajátítására. A tankönyvek idealizálják az ukrán történelem hőseit, nemzeti érzelmű hangvitelük identitástudat-építő az ukrán kisiskolások számára. Általános ezekben a tankönyvekben, hogy a Kijevi Rusz történetét „kisajátítják”, a kijevi fejedelmeket ukrán fejedelmeknek titulálják, sőt szinonimaként használják a Kijevi Ruszhoz „Ukrajna” fogalmát. Például egy 1994-es 5. osztályos történelemkönyv egyik alcímében Nagy Volodimir fejedelmet úgy említik, mint aki meghonosította a kereszténységet és megerősítette Ukrajnát.¹⁰ Később a fejezet végén konstatálják: „...röviden ezek voltak a legfontosabb esemé-

9 Pataki Ferenc: Magyarságkép és történeti változásai. In: Pataki Ferenc és Ritoók Zsigmond szerk., (1999): *Magyarságkép és történeti változásai. Műhelytanulmányok*. Magyar Tudományos Akadémia Budapest, 14. p.

10 Hricenko, I. Sz., Karabanov, M. M. és Lotockij, A. L. (1994): *Homin vikiv. (Évszázadok zaja)*. Navcsaljnij poszibnik z isztoriji Ukrajini dlja 5–ho klaszu. RVC Proza, Kijev, 14. p.

neyei annak az időszaknak, amikor az Ukrán államot kijevi fejedelmek irányították.¹¹

Ennél a korosztálynál a tananyag és a tankönyvek általában csupán néhány elszórt információt tartalmaznak a magyarokról vagy Magyarországról, mint a Kijevi Rusz szomszédjáról, pl. a Bölcs Jaroszlavról szóló fejezetben.¹² Vagy a határ-villongások és fejedelmi trónküzdelmek kapcsán említik, hogy a magyarok olykor a kijevi fejedelem oldalán harcoltak a Halics-volhíniai fejedelem ellen, hol pedig fordítva, a halicsiakat támogatták. Egy 1099-ben zajló esetről tudósítanak, és azt is hozzáfűzik, hogy ekkor a magyarok már saját állammal rendelkeztek a Kárpátok túloldalán.¹³ Később Volodimirko halicsi uralkodása kapcsán tudjuk meg, hogy a kijevi fejedelem lengyel és magyar segítséggel akarta legyőzni a megerősödött halicsi fejedelmet, mert Géza király félt, hogy a szomszédságában egy olyan erős államalakulat van kialakulóban, amely könnyen áttörhet a Kárpátokon túlra is.¹⁴

A tankönyv politikai és legitimációs eszközként való felhasználása abban is megnyilvánul, hogy a jelenlegi határokból kiindulva hangsúlyozzák a területek birtokbavételének történetiségét, pl. hogy Nagy Volodimir hadi sikerei révén visszavette az ellenséges szomszédoktól az ukrán földeket: Nyugaton a lengyelektől Cserven, Peremisl és Belz városokat, a litvánoktól a Búg folyó vidékét, valamint a Kárpátok túloldalán lévő ukrán földeket (értsd: a mai Kárpátalját).¹⁵ Később a Halics-volhíniai Fejedelemség történetét tárgyalva szintén kiemelik, hogy „...virágzása idején a Fejedelemség részét képezte a mai Bukovina, s még Románia is a Duna torkolatáig, valamint Kárpátontúli Ukrajna Ungvár várossal együtt.”¹⁶

A magyarok vagy Magyarország említése egyes tankönyvekben nem annyira a törzsszövegben jellemző, mint a térképeken (ahol néhol Kárpátalja is fel van tüntetve!), vagy a kiegészítő olvasmányok között fedezhető fel az ötödikes alapozó tankönyvekben, pl. az 1991-es fordulatot követően a népesség nemzetiségi összetételénél említik, hogy a 37 millió ukrán mellett több nemzeti kisebbség él az országban, köztük magyarok is. Végül pedig megállapítják: „Ők együttesen alkotják az ukrán népet, Ukrajna pedig a hazájuk.”¹⁷

Az újabb kiadású történelemtankönyvek kép- és térképanyaga tartalmilag pontosabb és színesebb, mint a korábbiak, pl. egy 2007-ben megjelent, 7. osztály számára készült Ukrajna története tankönyvben már a szlávok VI–VIII. század közötti széttelepedését bemutató térképen a Kárpát-medence népei között fel vannak

11 Uo. 29. p.

12 Miszan V. O. (1998): *Olvasmányok Ukrajna történetéből. Tankönyv a középiskolák 5. osztály számára.* Szvit Kiadó, Lviv, 64. p.

13 Hricenko, I. Sz., Karabanov, M. M. és Lotockij, A. L. (1994): 33. p.

14 Uo. 35. p.

15 Hricenko, I. Sz., Karabanov, M. M., és Lotockij, A. L. (1994): 15. p.

16 Uo. 31. p.

17 Vlaszov V., és Danilevszka O. (2005): *Bevezetés Ukrajna történetébe. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 5. osztálya számára.* Szvit Kiadó, Lviv, 197. p.

tüntetve a magyarok is, zárójelben jegyezve meg, hogy csak a IX. század végétől.¹⁸ Van olyan térkép is, ahol fel van tüntetve a „Kijevi Rusz első fejedelmének idején zajló magyar honfoglalás.”¹⁹

Az ukrán nyelvű tankönyvekben nem egységes a magyar népnév használata, néhol az „uhri”, vagy a „magyari”, míg máshol az „uhorci” szerepel. Lásd az 1994-es, már említett *Évszázadok zaja* című tankönyvet, mely arról tudósít, hogy Nagy Volodimir békét kötött a szomszédos népekkel, többek között a magyarokkal.²⁰ Ez a tankönyv egyébként a többtől eltérően részletesen tudósít a halicsi–magyar kapcsolatokról, a már említetteken kívül beszámolnak arról, hogyan ültette III. Béla András nevű fiát a halicsi trónra, akit majd a lengyelek segítségével üzött el Volodimir Jaroszlavics fejedelem.²¹

Halicsi Danilo fejedelmet az említett tankönyv az „első ukrán királynak” nevezi és részletesen elbeszéli a Halicsért folytatott belső és külső küzdelmeket, pl. a magyarok ellen. A halicsi–magyar dinasztikus kapcsolatokat is gyakran említi, így olvashatunk arról is, hogy a halicsi állam és Danilo hatalmának megnövekedése után több külföldi uralkodó kereste a fejedelem kezét, pl. IV. Béla magyar király, kinek lányát, Konstanciát, Danilo Lev nevű fia vette feleségül.²²

A középkor történetének oktatásához több tankönyv áll a tanulók és tanárok rendelkezésére. Például az Agibalova, Donszkoj és Duhopelnikov²³ szerzői kollektíva által 1995-ben készített kísérleti tankönyv (magyar fordítása is elkészült), az újabb generációsok közül az Okszana Karlina által készített és 2000-ben kiadott tankönyv, a Krizsanovszkij és Hirna által 2007-ben Lembergben kiadott tankönyv, vagy az ugyanebben az évben Kijevben kiadott Podaljak Natalija által írt tankönyv stb. Míg az ötödikes tankönyvek csupán elszórt adatokat tartalmaztak a magyarokról, a középkor-tankönyvek az európai események kontextusában elég gyakran említik őket, sőt néhol önálló fejezeteket is szentelnek a magyar történelem némely korszakának. Az 1997-es középkor-tankönyvben a Nyugat- és Közép-Európa államainak kialakulását és népeinek történetét az V–XI. században tárgyáló fejezet-

18 Vlaszov, V. Sz. (2007): *Isztorija Ukrajini. Pidrucznik dlja 7 klaszu zahalynoosvitnyih navcsalynih zaklagyiv. (Ukrajna története. Tankönyv az általános képzésű oktatási intézmények 7. osztálya számára)*. Heneza, Kijev, 8. p.

19 Uo.15. p.

20 Hricenko, I. Sz., Karabanov, M. M., és Lotockij, A. L. (1994), 15. p.

21 Uo. 38. p.

22 Uo. 43. p.

23 A három említett szerző közül ketten: Agibalova és Donszkoj írták az 1991-ben magyar nyelven napvilágot látott középkor-tankönyvet is, melyet még a Szovjetunió Közoktatási Állami Bizottsága hagyott jóvá. Jelzésértékű a tankönyv tartalmának modernsége szempontjából az a borítón közölt információ, hogy az eredeti „tankönyv elnyerte a Szovjetunió 1973. évi Állami Díját”. Összehasonlításképpen az 1997-ban közreadott adatokkal, lássuk, hogyan írtak a magyarokról az 1991-ben kiadott tankönyvben: „a IX. század végén a Déli–Urál előhegységéből Európa felé indultak a magyar törzsek, és elfoglalták a Duna középső folyásának vidékét. Lovasságuk többször betört a nyugat–európai országokba, még Párizsig is eljutott. Németország és Csehország egyesült erői szétzúzták a magyarokat, s ez véget vetett kalandozásaiknak. A magyar törzsek áttértek a települései életmódra. A X. század végén megalakult a magyar királyság.” (p. 43.)

ben találjuk az első említést a magyarokról. Itt egy alpont foglalkozik a magyar királyság és a Német-római Birodalom megalakulásával, mivel I. Ottó német király ellenséges kapcsolatba került a portyázó magyarokkal a X. század derekán. A szerzők a magyarok eredetéről azt írják: „...kezdetben nomádok voltak és a Dél-Urál vidékéről a fekete-tengeri sztyeppeken át a IX. század végén elérték Európát. Elfoglalták a Duna–Tisza közét, ahol korábban a hunok és az avarok állama volt.”²⁴ Később az életmódjukat így foglalják össze: „a magyarok könnyűlovassága gyakran ment portyára Nyugat-Európába és a Balkán-félszigetre. A Rajnán túlra is betörték, sőt eljutottak egész Párizsig.” Úgy tudják, „betöréseiktől legtöbbet mégis Németország szenvedett. 955-ben a német és cseh csapatok I. Ottó német király vezetésével vereséget mértek a magyar seregre a Lech folyó mentén (Németország déli részén).”²⁵ Alább a szerzők így folytatják: „a magyarok portyái ezzel megszűntek, áttértek a letelepedett életmódra. 1000 körül felvették a kereszténységet. Létrejött a Magyar Királyság.”²⁶

A másik tankönyvben szintén a Németország kialakulásáról szóló fejezetben találkozunk az első említéssel. A *Harc az ugorokkal* című alfejezet az I. Ottóval vívott harcon kívül így jellemzi a magyarokat: „a IX. sz. végén, a normannokkal egy időben veszélyes nomád törzsek jöttek Európába és a Duna középső vidékén telepedtek le. Törzseiket magyaroknak, vagy ugoroknak nevezték. *Kegyetlen*, évente ismétlődő támadásaiktól leginkább a német területek szenvedtek...”²⁷ Majd itt is beszámolnak az augsburgi (Lech-mezei) csatáról, „melynek köszönhetően a német királyság végső győzelmet aratott az ugorok fölött.”²⁸ Vagyis a „*kegyetlen*”, „*veszélyes*” sztereotípiák és jelzők itt is megmaradtak az előző kiadású művekhez hasonlóan. A magyarok eredetéről, vándorlásairól és a honfoglalásról a *Közép-Európa a X–XI. században* című fejezetből értesülünk. Itt Csehország és Lengyelország állammá válása mellett, a magyar államalkotásról is számos információt találhatunk. „Az I. évezredben Európába települt népek közül az ugorok (magyarok) voltak az utolsók. A nyugat-szibériai őshazából vándoroltak először a Kaszpi-tenger sztyeppéire, ahonnan a IX. században indultak nyugatra. Az ugorok nyelvében sok közös vonás van a hantik és manysik nyelvével, akik a mai napig az Ob folyó vidékén élnek, de éppúgy hasonlít az észtek, finnek és karéliei népek nyelvéhez. Vagyis ezek a nyelvek mind a finnugor nyelvcsaládba tartoztak.”²⁹ A letelepedésről leírják, hogy „a Duna középső folyásánál telepedtek meg egy széles síkságon, ahol az V. században a

24 Agibalova, K. V. – Donszkjov, H. M. és Duhopelnjykov, V. M. (1997): *Világtörténelem. A középkor története. Kísérleti tankönyv a középiskolák 7. osztálya számára*. Szerk.: RUGY M. O. Szvit Kiadó, Lviv, 28. p.

25 Uo.

26 Uo.

27 Karlina, O. (2000): *Isztorija szerednyih vikiv. Pidrucznik dlja 7. Klaszu szerednyoji skoli (A középkor története. Tankönyv a középiskolák 7. osztálya számára)*. Heneza, Kijev, 95. p. A jelzőket (dőlt betűsre) a tanulmány szerzője emelte ki.

28 Karlina, (2000) 96. p.

29 A tankönyv előszeretettel használja a magyarai és ugri kifejezéseket – és nem az általánosan elfogadott uhorci szót.

hunok, a VIII. században pedig az avarok, közvetlenül betörésük előtt pedig szláv törzsek éltek. Onnan vezettek portyázó hadjáratokat az európai országokba, mint korábban a többi nomád. A magyar lovasság támadásainak következtében összeomlott a Morva Nagyfejedelemség. Az I. Ottótól 955-ben elszenvedett vereség következtében a nomád magyarok fokozatosan áttértek a letelepedett életformára. Keveredtek a szlávokkal, átvették tőlük a földművelés technikáját. A bolgároktól eltérően a magyarok megőrizték nyelvüket, de sok szláv szót vettek át. Ősi szokásaikat is megőrizték.” A korábbi kiadványtól eltérően az újabban már az Árpád-ház kialakulásáról és az államalapításról is találhatunk adatokat. „A magyar főurak közül az Árpád nemzetség emelkedett ki. Hatalmuk megszilárdulása a német és bizánci térítőpapok által terjesztett kereszténység meghonosodásának köszönhető. 997-ben az Árpád-nembeli Vajk fejedelmet megkeresztelte Voitech prágai püspök és új nevet kapott: Sztefan (a magyar szóhasználatban István – magyarázza a tankönyv szerzője). A német lovagok segítségével István a kereszténység aktív terjesztéséhez és párhuzamosan a törzsfőekkel való leszámoláshoz kezdett. István jó kapcsolatokat tartott fenn nemcsak a pápasággal, hanem III. Ottóval is, ezért nemcsak 2 önálló érsekség létrehozására kapott engedélyt, hanem 1000-ban meg is koronázták. Ez jelentősen megnövelte az állam súlyát. A kereszténység terjesztéséért tett erőfeszítéseit halála után nem sokkal szentté avatták. Szent Istvánt napjainkban is Magyarország legjelentősebb uralkodójának tartják.”³⁰ Alább némi pontatlanságra vagy elírásra találunk: „István idején megszűnt a törzsszövetségi rendszer, az ország komitetti-re (grófságokra) lett felosztva,³¹ melyek élén ispánok álltak (az ispán szót a szerző a szláv *zsupan* szóval magyarázza). Az ispánok joga a hadseregszervezés, a királyi adók beszedése és a bíraskodás. Ez idő alatt Magyarországon rengeteg vár épült – az ispánok rezidenciái, melyek körül később a városok kialakultak.”³² A törzsszöveg mellett a szerző némi kiegészítő olvasmánnyal is szolgál az érdeklődők számára, melyben leírja, hogy „...az ugorok a Duna-vidéken is őrizték egy ideig a törzsi-nemzetségi berendezkedést: 7 törzs és 108 nemzetség volt. Az Árpád nemzetség vezetése alatt hódították meg a Duna középső vidékét, az egykori római provincia – Pannónia területét.”³³

ORSZÁGOK ÉS DINASZTIÁK A KÖZÉPKORBAN

A már említett 2000-ben kiadott egyetemes középkor tankönyv a mongolok ázsiai és európai hadjáratairól szóló fejezetében Batu kán magyarországi hadjárataról is beszámol. Itt leírja, hogy 1241 áprilisában a magyar király döntő vereséget szenved-

30 Karlina (2000), 104. p.

31 A komitett szó jelentése lehet bizottság, vagy, ha a latin *comitatus* szó elírásából indulunk ki, vármegye, de a szerző grófság szóval magyarázza a terminust.

32 Karlina (2000), 104. p.

33 Uo.

dett (nincs megnevezve, hol, és ki a király, de legalább az eseményt említi! – B. M. A.) és a Duna mögé hátrált. Az európai nagyhatalmaktól kért segítség hiábavalónak bizonyult, mivel II. Barbarossa Frigyes császár és a pápa is az Itáliáért folyó harccal volt elfoglalva. Az év végéig a mongolok leigázták egész Magyarországot, egészen az Adriai-tengerig jutottak. A mongol fenyegetés Nyugat-Európa fölött is ott lebegett, de 1242 tavaszán Ögödej halálának hírére Batu kán seregével kivonult az országból és hazatért.³⁴ Egy későbbi fejezetben a tatárjárás következményeit így összegezte a szerző: „A XIII. század 40-es éveiben Magyarország átvészelte a mongol támadást, melynek következtében meggyengült a központi hatalom és az ország részfejedelemségekre esett szét, gyakoriak a határvillongások a kiskirályok között.”³⁵

A királyközi állapot után hatalomra került Anjou királyokról az alábbi értékelést olvashatjuk: „A XIV. század elején, az utolsó Árpád-házi király, III. András halála után, harc bontakozott ki a magyar trónért. A papság és a kismemesi réteg támogatásával az Anjou Károly Róbert (1308–1342) került a trónra. Károly Róbert és utóda, I. Lajos (1342–1382), idején, akit Lengyelországban Ljudoviknak hívtak, a középkori Magyarország elérte hatalmának csúcspontját. A királyi hatalom erősödése annak volt köszönhető, hogy a kismemesi rétegre támaszkodva, az uralkodók le tudták törni a nagybirtokosok ellenállását. A lovagok katonai szolgálatért cserébe kaptak földbirtokokat. A pénzverés, a kibányászott arany és ezüst felvásárlási joga a király monopóliuma volt. Ennek köszönhetően a gazdag kincstárral és jól felszerelt hadsereggel rendelkező I. Lajos hódoltatta Boszniát, Észak-Szerbiát, Moldvát és Oláhországot, mely fejedelemségek a XIV. században jöttek létre a Dnyeszter és Al-Duna vidékén.”³⁶

Gyakran előfordul a tankönyvekben a Rusz széttagolódásáról szóló fejezetben a Halicsot meghódító Lengyelország uralkodója, III. Kázmér és unokaöccsének, I. Lajos magyar királynak a perszónáluniója. „Lajos, Kázmér halála után Lengyelország királya lett, és nem adta át a lengyel koronát az örökösöknek. Annak érdekében, hogy megtartsa Magyarország számára Halicsot, mint tartományt átadta Volodiszláv Opolszkijnak. Opolszkij a magyar király alattvalójaként hat évig volt halicsi fejedelem. Később Lajos más helyre helyezte át, Halicsba pedig saját helytartót nevezett ki. Lajos király halála után Ljubart (litván fejedelem) kísérletet tett a halicsi földek visszacsatolására. Végeredményben Halics mégis Lengyelország kötelékében maradt”³⁷ – olvashatjuk az egyik tankönyvben. Másutt viszont a Nagy Kázmérról szóló fejezetben nem említik a perszónáluniót és Nagy Lajost, csupán annyit, hogy Magyarország szövetségesként támogatta Lengyelországot Halics-Volhíniáért folytatott harcában.³⁸

34 Uo.181–182. pp.

35 A IV. Béla uralkodásának második feléről kialakított kép nem túl hiteles, s a magyar történetírásban elterjedt „második honalapító” szerepnek itt nyoma sincs. Karlina (2000), 281. p.

36 Karlina (2000), 281. p.

37 Ljah, Roman, Temirova és Nagyija (2001): *Ukrajna története az ősidőktől a XV. századig. Tankönyv a középiskolák 7. osztálya számára.* Szvit Kiadó, Lviv, 263. p.

38 Karlina (2000), 191. p.

A XIV–XV. századi közép-európai eseménytörténethez érve ismét egy Magyarország szentelt alfejezetet találunk a 2000-ben kiadott középkor-tankönyvben, melyben az Árpád-ház kihalása, az interregnum, az Anjouk magyar trónra kerülése és uralkodása, Luxemburgi Zsigmond és a Hunyadiak is helyet kaptak. Innen megtudhatjuk, hogy a Magyar Királyság kialakulásától kezdve harcolt a német császárokkal, akik a magyar királyokat vazallusaikká akarták tenni, azonban ez kudarccal végződött. Sőt, a magyar királyoknak sikerült kiterjeszteniük hatalmukat Horvátország és Dalmácia (az Adriai-tenger partvidéke) meghódításával.³⁹

Az oszmán-törökök elleni harcok bemutatása során a Karlina által írt tankönyv említést tesz a Luxemburgi Zsigmond magyar király kezdeményezésére kialakult szövetséges keresztény hadsereg 1396. évi nikápolyi vereségéről, melynek okát a 60 ezres hadsereg alkalmatlan irányításában és az egyes hadtestek összehangolatlan tevékenységében jelölte meg.⁴⁰ Kép is van Zsigmondról, illetve egy XV. századi miniatúra a Konstanza történt bevonulásáról.⁴¹ A kiegészítő olvasmányokban Zsigmondról további adatokat tudhatunk meg: élete végére több koronát is birtokolt: 1387-ben elérte magyar királlyá választását, 1411-től német király, 1433-ban német-római császár, végül 1436-tól cseh király lett.⁴²

Alább ismét olvashatunk Zsigmondról, akinek hatalmát – bár meg tudta szerezni a magyar trónt és később német-római császár is lett, – gyengének ítéli meg a szerző. Hogy növelje tekintélyét, Zsigmond keresztes hadjáratot szervezett a törökök ellen, de 1396-ban Nikápolynál vereséget szenvedett. A vereség után Zsigmondnak több engedményt kellett tennie a magyar nemességnek, hogy ne veszítse el a trónt⁴³ – véli a szerző.

A tankönyv ismerteti, hogy a központi hatalom újbóli megszilárdulása Hunyadi (Korvin) Mátyás idején történt (1458–1490). Apja, a tehetséges hadvezér Hunyadi János 1456. évi törökök feletti győzelme révén Belgrádnál egy időre megállította a törökök előrenyomulását Közép-Európába. Az országban nőttek az adók, melyekből a királynak sikerült egy állandó zsoldossereget fenntartani. Hunyadi Mátyás ezt a hadsereget országhatárainak kiszélesítésére használta a szomszédok kárára (Morvaország, Szilézia és Ausztria). 1490 után azonban a magyar nemesség ismét kezébe vette a hatalmat. Az egyre nagyobb oszmán veszély ellenére a zsoldossereget feloszlatták, így idővel Magyarország védtelen volt a török támadásokkal szemben. Az ország egy részét elfoglalták a törökök.⁴⁴ Ugyanitt egy 1488-as metszet is látható Hunyadi Jánosról.

A Középkor története-tankönyvek sorában meg kell még említenünk a két, 2007-ben kiadott tankönyvet is. Az egyik Podaljak Natalija tollából származik és a

---

39 Uo.

40 Uo. 271. p.

41 Uo. 271, 276. pp.

42 Uo. 281. p.

43 Uo. 281–282. pp.

44 Karlina (2000), 282. p.

Heneza kiadó gondozásában adták ki, míg a másik a Krizsanovszkij és Hirna szerzőpáros által írt tankönyv, melynek a lemergi Szvit kiadónál magyar nyelvű fordítása is megjelent.⁴⁵

A többi középkor-tankönyvhöz hasonlóan a 2007-es kiadású tankönyvek is először Németország Madarász Henrik és I. Ottó-korabeli időszakának tárgyalásánál említik a „portyázó harcias nomád magyarokat”, akik sok nyugtalanságra adtak okot Európában a IX. század végén. Míg az egyik tankönyvben arról olvashatunk, hogy Henrik várakat épített és lovas hadsereget hozott létre a „mozgékony és gyors magyar lovasság” elleni védekezéshez,⁴⁶ a másikban I. Ottó nevéhez fűződik mindez. Abban azonban egységesek a kiadványok, hogy 955-ben Bajorország területén, az Augsburg melletti Lech mezőn „I. Ottó végső csapást mért az ellenségre, ami véget vetett a magyarok halált és pusztítást hozó portyáinak.”⁴⁷ A kalandozások korának leírásánál tehát érzékelhető az ellenségkép különböző jelzők általi felerősítése, viszont Szent István király mindenütt pozitív értékelést kap.

A legújabb kiadású középkor-tankönyvek a *Szlávok és szomszédaik* történetét tárgyaló fejezetében kapott Magyarország egy-egy külön kis részt. Az objektív tényközlés keveréke ez a sztereotip képzetek megerősítésére tett erőfeszítésekkel. A honfoglalás és államalapítás koráról ezt olvashatjuk a tankönyvben: „A Duna–Tisza között régebben szláv törzsek népesítették be, lehetséges, hogy a mai románok és moldávok ősei is itt éltek. A IX. század végén a Kárpátokon keresztül ugor törzsek (magyarok) hatoltak be erre a területre, akiket a besenyők kergettek el a dél-ruszi földekről. Az ugorok lerombolták Nagymoráviát, elfoglalták Pannóniát (a mai Magyarország területét) és Morvaország keleti részét.”⁴⁸ Néhány oldallal korábban a Cseh Királyság középkori történetét tárgyaló részben viszont ezt olvashatjuk: „A X. század elején a nomád ugor (magyar) törzsek elfoglalták a szlovák földeket”,⁴⁹ vagyis itt is a jelenlegi politikai helyzetet vetítik vissza a múltba. Majd a kalandozásokról így írnak: „A magyarok Nyugat- és Dél-Európa rémeivé váltak. Csupán a X. század végén hagytak fel a mindent elpusztító portyáikkal. 1000 körül Szent István, a magyarok királya (akit az egyház szentté nyilvánított), egyesítette az országot és elfoglalta a trónt. Így jött létre a magyar állam, amelyben a katolicizmus terjedt el.”⁵⁰

A másik, Natalija Podaljak által írt tankönyvben szintén van egy másfél oldalas rész a középkori Magyarországról, ami a sztyeppei vándorlással és a honfoglalással kezdődik. A Volga és az Urál közötti őshazából – a szerző szerint – a nomád magyarok átköltöztek a Fekete- és Azovi-tenger környékére, amit azonban a besenyők

45 Podaljak, N. H. (2007): *Isztorija szerednyih vikiv. Pidrucnik dlja 7. klaszu zahaljnoosvzitnyih navcsaljnih zaklagyiv*. Heneza, Kijiv.

Krizsanovszkij, O. P. és Hirna, O. O. (2007): *A középkor története. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 7. osztálya számára*. Szvit Kiadó, Lviv.

46 Podaljak, N. H. (2007), 135. p.

47 Krizsanovszkij, Hirna (2007), 177. p.

48 Uo. 204. p.

49 Uo. 201. p.

50 Krizsanovszkij, Hirna (2007), 201. p.

támadása miatt kellett elhagyniuk. 896-ban 7 törzs kelt át a Kárpátokon és a Duna középső szakaszánál álltak meg. A törzsszövetség élén Árpád vezér állt, aki az Árpád-házi királyi dinasztia alapítója lett. Így zajlott az az esemény, amit a magyar legendákban „honfoglalásnak” („zdobuttya Batykvivcsini” – szó szerint honszerzés – B. M. A.) neveznek⁵¹ – konstatálja a tankönyv. Majd ismét a kalandozások koráról számol be, ami „valóságos katasztrófa volt Európa számára”, de miután I. Ottó szétverte a magyarokat, a történelemben ritka esemény történt Podaljak szerint: a vereség a vesztesek hasznára vált, mert arra készítette őket, hogy véglegesen telepedjenek le Pannóniában, és ez tette lehetővé, hogy a nép megmaradjon és ne morzsolódjon fel a hunok, avarok és más hódító népek mintájára.⁵² Az államalapítás koráról is beszámol nagy vonalakban a tankönyv: I. Szent István 1000-ben történt koronázásáról, majd a trónküzdelmekről halála után, a „mágnások” megerősödéséről ebben az időben, akikkel szemben II. András Aranybullát adott ki a kis- és közép-birtokosok védelmére.⁵³

A királyi hatalomról nem túl kedvező képet rajzolnak a szerzők, s egyetlen uralkodó néven nevezése vagy kiemelése nélkül mutatják be a Mohácsig tartó időszak társadalmi-politikai helyzetét a Lembergben kiadott 2007-es tankönyvben. „A hűbériség lassan alakult ki Magyarországon, a városok is később jelentek meg, és nem játszottak különösebb szerepet az ország politikai életében. A király hatalma gyenge volt. Az országban a főurak önkényeskedtek. 1222-ben a kisenemesség saját érdekeinek védelmében arra kényszerítette a királyt, hogy írja alá az *'Arany bullát.'* Ez a rendelet előjogokat biztosított számukra és tartalmában nagyon hasonlított az angol Magna Chartára. A XIII. század végére a királyok, akiket az *országgyűlés* választott meg, gyakorlatilag a főnemesség játékszerévé váltak. A XV. században Magyarországon végérvényesen kialakult a rendi monarchia.”⁵⁴

A középkor további eseményeiről kisebb-nagyobb pontossággal mindkét tankönyv beszámol. A Krizsanovszkij-Hirna könyvből megtudhatjuk, hogy Magyarországra „1241-ben betörték a mongol-tatárok [...] A horda eljutott egészen az Adriáig, de ott hirtelen Rusz felé vette az irányt. Ez megmentette az országot a tatárokkal való 'közelebbi ismeretségtől.'” Érdekes, hogy az 1241. évi muhi csatát és következményeit nem tartják elég „közeli ismeretségnek”, valószínűleg a szerzők nincsenek tisztában a pusztítás mértékével. Úgy ábrázolják ezt az időszakot, mintha Magyarország számára nem tragikus, hanem inkább kedvező lett volna. Mint írják, ezután „a magyar nemesség elfoglalta Dalmáciát és Dél-Horvátországot, és ugyanezt szerette volna tenni a Halics-Volinai Fejedelemséggel is.”⁵⁵ Ezt az eseménysorozatot a másik tankönyv sem tárgyalja túl pontosan, mivel a szerző összemossa, összekeveri az 1241 és 1526-os csatavesztéseket. Ezt olvashatjuk itt: „András fia, IV. Béla igyekezett

51 Podaljak, N. H.. (2007), 182. p.

52 Podaljak, N. H. (2007), 182-183. p.

53 Uo. 183. p.

54 Krizsanovszkij és Hirna (2007), 205. p.

55 Uo.

korlátozni a mágnsók önkényét, de csak maga ellen hangolta őket. Ebben a feszült helyzetben támadta meg az országot a Batu-kán vezette mongol-tatár hadsereg. A király küldöttei hiába vitték körbe az országban régi szokás szerint a véres kardot, a sereg lassan gyülekezett. 1241-ben egy nagy csata zajlott le Mohács mellett, melyben a megszállók szétverték a magyar sereget, feldúlták az országot, majd kivonultak. Ez bebizonyította, hogy a magyarok elfelejtették, hogyan kell védekezni a gyors lovastámadások ellen, amit maguk is alkalmaztak három évszázaddal ezelőtt Nyugat-Európa ellen.⁵⁶ Ezután megtudhatjuk, hogy az ország elég hamar talpra állt, IV. Béla kővárakat építtetett és városokat alapított. Azonban az Árpád-ház kihalása nagyobb károkat okozott – a mágnsók véres hatalmi harcokat kezdtek, melynek következtében a trón idegenek kezébe került: először az Anjou-, majd a Luxemburg-dinasztia képviselőihez. A szerző szerint a Magyar Királyság virágkora I. Corvin Mátyás idején volt, azonban határaihoz ekkor már megállíthatatlanul közeledtek a törökök, akik a XVI. században szétverték a magyar-cseh sereget. „Ennek következtében Magyarország elvesztette függetlenségét”⁵⁷ – zárul a fejezet, és egyben az információhalmaz, amit a tankönyv közöl a magyarokról.

A magyar történelem talán legtragikusabb eseményét a másik, 2007-es középkor-tankönyv szerzőpárosa, a többi tankönyvtől eltérő módon, bármiféle korábbi török terjeszkedésre és harcokra való utalás nélkül így mutatja be: „Magyarországra időközben újabb veszély leselkedett. 1526-ban a török had legyőzte a magyar–cseh csapatokat. Az ország keleti része a törököké lett, a nyugati pedig az osztrákoké. Magyarország több évszázadra elvesztette függetlenségét.”⁵⁸ A Mohácsról szóló megfogalmazások tehát számtalan „pontatlanságot” tartalmaznak, illetve számos kérdést vetnek fel a tanulóknak, pl.: mi lett ez után a Magyar Királyság sorsa, hogy került az osztrákokhoz a nyugati rész, stb., valamint az Erdélyi Fejedelemséget is kifejejtik.

Az idézetekből láthatjuk, hogy az újabb kiadású egyetemestörténelem-tankönyvek elég nagy teret szentelnek Magyarországnak, bővebb információkkal és gazdagabb képanyaggal szolgálnak az elődökhöz képest, s pontatlanságok és a néhol még megmaradt negatív jelzők ellenére, jó alapot szolgáltatnak a közép-európai térség és Magyarország történeti fejlődésének tanulmányozásához.

Az Ukrajna történetével foglalkozó tankönyvek között viszont előfordulnak olyan tankönyvek is, ahol pl. a Kijevi Rusz határait 912-ben, 972-ben, illetve a XI. században bemutató térképmetszeten az állam szomszédai között megfigyelhetők a Magyar Királyság vagy a magyarok feltüntetéséről.⁵⁹ Akad olyan tankönyv is, ahol a magyar honfoglalás és államalapítás koráról csak egy igen rövid és homályos említés található, így egy 7. osztályosok számára készült tankönyvben: „a keleti szlávok déli

56 Podaljak, N. H. (2007), 183. p.

57 Uo.

58 Krizsanovszkij és Hirna (2007), 205. p.

59 Szerhijenko, H. I. és Szmolij, V. A. (1995): *Ukrajna Története (a legrégebbi időktől a XVIII. század végéig)*. Tankönyv A Középiszkolák 7–8. Osztálya Számára. Szvit Kiadó, Lviv, 41. p.

határvidékéről a bolgárok és az ugorok nyomultak a Duna felé”,⁶⁰ mely megjegyzés a történelemmel éppen csak kapcsolatba kerülő diákok számára nem sokat mond. Pozitív viszont, hogy ugyanebben a tankönyvben a keleti szláv törzsek szomszédai között a VII–X. században, illetve a Kijevi Rusz IX–XI. századi kiterjedését bemutató térképmetszeteken már fel vannak tüntetve a magyarok mint a Rusz szomszédai. Az olykor baráti, jószomszédi viszony említése az Ukrajna története tankönyvekben legtöbbször Bölcs Jaroszláv fejedelem Anasztázia lányának I. Andrással való házasságának említésével merül ki, míg az ellenséges kapcsolatot leginkább a Kijevi Rusz széttagoltsága idején, a halicsi területekért magyarokkal és lengyelekkel folytatott határvillongásokkal szemléltetik.⁶¹

A Kijevi Rusz széthullása után a Halics-volhíniai Fejedelemség története kerül előtérbe, amely „a nyugat-ukrajnai földek lengyel és magyar bekebelezését megelőzően”⁶² örökölte a kijevi fejedelemség jelentős részét. A későbbiekből kiderül, Magyarország hol ellenségként, hol pedig szövetségesként jelenik meg a halics-volhíniai fejedelem környezetében, így az egyik részben az egymással való harc szerepel, a másikban már az együttműködésről és jószomszédi viszonyról számolnak be a szerzők. A Fejedelemség kiterjedéséről és elhelyezkedéséről azt is megtudhatjuk, hogy nyugaton Lengyelország és Magyarország határolta, valamint „a Kárpátok képezték a rusz-magyar határt, amely váltakozva hol az egyik, hol a másik állam kezén volt. Az óorosz krónikások „Magyarnak”, a magyarok „Rusznak” nevezték a hegységet.”⁶³ A határvillongásokról szóló állítást támasztja alá az is, hogy a XII. században a halicsi fejedelem, Jaroszlav Oszmomiszl, védelmi rendszert épített ki a Kárpátokban, „amelynek célja az volt, hogy védelmet nyújtson a veszélyes szomszéd, Magyarország királya ellen.”⁶⁴

A szóban forgó paragrafusban a szerzők arról is beszámolnak, hogy a halicsi trónon még egy magyar fejedelem is ült a XII. század végén. Ez a tankönyv szerint a következő körülmények között történt: miután a bojárok által trónra ültetett Volodimir [nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket,] kénytelen volt Magyarországra menekülni és III. Béla magyar király segítségét kérni, III. Béla elfoglalta Halicsot, azonban fiát, Andrást tette meg fejedelemnek, Volodimirt pedig bebörtönözte. A fogságból kiszabadult Volodimirnek I. Barbarossa Frigyes segítségével sikerült rövid időn belül visszaszerezni fejedelemségét. A téma törzsszövege után két forrásmű is található a fent idézett tények igazolására: az egyik részlet az *Ének Igor hadáról* című krónikából, a másik a Volodimir elleni összeesküvésről (1188) szóló krónika. A Kárpátokat az előbbi krónika is „magyar hegyeknek” nevezi, míg a második krónikából a tanulók megtudhatják, hogy Magyarországot Ugorföldnek is szokták nevezni a korabeli források.

60 Ljah, Roman, Temirova és Nagyija (2001), 105. p.

61 Uo. 147., 180. p.

62 Uo. 234. p.

63 Uo. 235. p.

64 Uo. 237. p.

A paragrafushoz tartozó térképmetszeten, amely a Halics-volhíniai államot ábrázolja a XIII. század második felében, furcsa módon már találkozhatunk a Kárpátalja nevű terület egységgel, amely Magyarország határain belül található.⁶⁵

Az 1995-ben megjelent Szerhijenko-Szmolij-féle tankönyvhöz hasonlóan, de nagyobb részletességgel, ez a kiadvány is tartalmazza a magyarok Halics elleni hadjáratát. A leírás szerint „1214-ben Halicsot elfoglalták a magyarok, és az öt éves Kálmán herceget kiáltották ki fejedelemnek, akit eljegyeztek a hét éves lengyel Szalomeja [Salomea – B. M. A.] hercegnővel. A magyar megszállás alól Ügyes Msztyiszlav novgorodi fejedelem szabadította fel a halicsiakat 1219-ben, és vejevel, Danilo Romanoviccsal sikeresen visszaverte a magyar és a lengyel seregek támadását. Ugyanakkor Msztyiszlav nem Danilónak adta át a hatalmat, hanem András magyar hercegnek, akihez kisebbik lányát adta férjhez...⁶⁶ A tankönyvből megtudhatjuk, hogy Danilo Jaroszlav melletti 1245. évi győzelme a magyar seregek fölött „hosszú időre visszavetette a Magyar Királyság expanzióját.”⁶⁷ A Halicsi Danilo és András herceg vezette magyar sereg harcáról a paragrafus után forrásművet is olvashatnak a tanulók, amely számos részletet nyújt az ütközet menetéről.

A *halicsi földek lengyel megszállása* című fejezetből értesülhetünk az 1350-ben III. (Nagy) Kázmér lengyel uralkodó és unokaöccse, I. Lajos magyar király között megkötött perszonálunió feltételeiről, melynek értelmében „I. Lajos lemondott Halicsról III. Kázmér javára azzal a feltétellel, ha a lengyel királynak nem lesz fiú örököse, akkor Lengyelországgal együtt Halics is I. Lajos kezébe kerül. Amennyiben III. Kázmérnak utódja születne, úgy a magyar király 100 ezer florinért (olasz aranyforintért) kiválthatja Halicsot.”⁶⁸ Míg ez a téma teljesen kimaradt az előző kiadású tankönyvből, itt III. Kázmér arcképe mellett I. Anjou Lajosé szintén megtalálható, illetve a gyakorló kérdések egyike is rákérdez arra, mikor és hogyan tisztázták a nézeteltéréseket Lengyelország és Magyarország között a halicsi föld birtoklásával kapcsolatban.

Az *ukrán földek a magyar, a török és a moszkvai hódoltság idején* című fejezetek elején rögtön olvashatunk Kárpátaljáról mint önálló területi egységről (melyet szisztematikusan visszavetítenek a múltba – B. M. A.): „Az ásatások alapján elmondhatjuk, hogy a szlávok már a VI. századtól benépesítették ezt a vidéket. A X. században Kárpátalja a Kijevi Rusz része lett ... A XII. század folyamán a magyar hűbérurak fokozatosan meghódították Kárpátalját... A XIII. században a magyar nemesség a katolikus egyház segítségével elfoglalta a Halics-volhíniai Fejedelemséget és hosszú időre megvetette lábát Kárpátalján. A Kárpátok hegylánca lett a határ Rusz és Magyarország között. A XIV. század végén Zsigmond magyar király átadta Munkácsot és környékét rokonának, Fedor Korjatovics litván fejedelemnek, aki

65 Ljah, Roman, Temirova és Nagyija (2001) 235. p.

66 Uo. 246. p.

67 Uo. 247. p.

68 Uo. 262. p.

uradalmából, Podóliából elhozta a feleségét és a kizárólag ukránokból álló udvartartását. Halála után kárpátaljai birtokai ismét a magyar nemesség kezére jutottak.⁶⁹

Az Ukrajna történetét tárgyaló tankönyvek többsége külön fejezeteket szentel a mai Kárpátalja történetének. Például a 8. osztály számára 2001-ben készült tankönyv, amelyből többek között megtudhatjuk, hogy „Kárpátalja Ukrajna etnikai és állami területének szerves része. A történelem különböző szakaszaiban mindig más néven volt ismert: Kárpát-Oroszország, Magyar Oroszország, Podkarpatszka Rusz, Kárpát-Ukrajna, Kárpátontúli Ukrajna, valamint egyszerűen Kárpátalja.”⁷⁰ A szerző végigkíséri „Kárpátalja” történetét az őskortól a XVII. század közepéig. Közben kiemeli a vidék őshonos lakosságát, a fehér horvátokat mint a Kijevi Ruszhoz tartozó keleti szláv törzset, akik a IX–X. században a „Kárpátok két oldalán éltek, településeik erődítések (ún. hradok) körül alakultak ki. Így jöttek létre az első városok és alakult ki az első politikai szervezet Ungograd (Ungvár) központtal, amelynek élén Laborc fejedelem állt.”⁷¹ Ezzel a néhány mondattal ismét a jelenkori határok visszavetítése és történelmi legitimációja a cél, vagyis annak a téveszmének az elhíntése, hogy a mai Kárpátalja „ősi ukrán föld” volt.

Innen értesülhetünk a magyarok eredetére vonatkozó néhány részletről, illetve a honfoglalás koráról is. Ezeket a szerző a következőképpen tárja az olvasók elé: „...A IX–X. században Kárpátalja szláv lakossága fokozatosan az Első Bolgár Cárság és Nagy Morvaország politikai és kulturális befolyása alá került. Nagy Morvaország virágzása idején Kárpátalja szlovákiai [sic!] része Morvaországhoz tartozott. A IX. század végén pedig Délkelet-Európában létrejött a magyar állam. Az ugorok vagy magyarok keletről – az Azov és Don melléki sztyeppékről érkeztek a Duna vidékére. Őshazájuk valahol a dél-uráli előhegyekben található. A magyarok nomád állattenyésztő törzsei Álmos, majd Árpád fejedelem vezérletével 896-ban átkeltek a Kárpátokon és elfoglalták a Felső-Tisza, valamint a Közép-Duna vidékét. A szlávok ellenálltak a hódítóknak, de a magyar lovassággal szemben nem volt esélyük. A magyarok Laborc fejedelmet fogságba ejtették és kivégezték. Tulajdonképpen Kárpátalja csak azért menekült meg, mert a magyarok politikai érdeklődése a Duna-mellék, Dél- és Nyugat-Európa, Bizánc felé [...] irányult. A kalandozásoknak a németektől elszenvedett vereségek vetettek véget (a X. század közepén), a magyarok ezután nem vezettek több nyugati hadjáratot, véglegesen letelepedtek a Duna mentén, földműveléshez fogtak.”⁷² Majd alább azt is megtudhatjuk, „a magyar hűbérurak fokozatosan vették birtokukba Kárpáti Rusz területét. Először Ungvárt, Munkácsot, Beregszászt, Szőlőst, Husztot hajtották hatalmuk alá. Ily módon a XIII. század közepére Magyarország meghódította egész Kárpátalját.”⁷³ Az idézetek több

69 Ljah, Roman, Temirova és Nagyija (2001) 283–284. p.

70 Svigýko H. K. (2001): *Ukrajna története XVI.–XVIII. század. Tankönyv a középiskolák 8. osztálya számára*. Szvit Kiadó, Lviv, 92. p.

71 Uo. 93. p.

72 Uo.

73 Uo.

tárgyi tévedést tartalmaznak, s céljuk a jelenleg Ukrajnához tartozó területek hovatartozásának történeti „megalapozása”, legitimálása. Tükrözik a kárpátaljai honismereti irodalomban is elterjedt fogalmakat, koncepciókat, pl. Laborcról.

A KORAI ÚJKOR TÖRTÉNESEI

A 2001-ben kiadott 8. osztályos Ukrajna története tankönyvben (mely a XVI–XVIII. századi eseményeket tartalmazza) a Magyarországgal való kapcsolatra már az első paragrafusban találunk utalást. A tankönyv szerint a lublini unió az ukránok számára rendkívül súlyos következményekkel járt, mivel az ukrán földek túlnyomó része Lengyelországhoz tartozott, a csernyihiv-sziverszkij földeket a moszkvai állam, Bukovinát, Moldova és Kárpátalját Magyarország birtokolta, így *az ukránok önálló nemzeti léte került veszélybe.*⁷⁴ Érdekes momentuma ugyanennek a tankönyvnek az *Antifeudális mozgalom* című alpont, ahonnan megtudhatjuk: „A néptömegek kizsákmányolása antifeudális felkeléseket váltott ki. Magyarországon a legjelentősebb megmozdulás, amely Kárpátaljára is kiterjedt, 1514 tavaszán tört ki Dózsa György székely paraszt vezetésével.”⁷⁵

Helyet kapott ugyanebben a tankönyvben Magyarország történetének legnagyobb katasztrófája, a mohácsi veszedelem is, amelynek következménye az volt, hogy „az országot Törökország, Ausztria és Erdély három részre osztotta fel. A mai Kárpátalja területéből Munkács, Beregszász, Szőlős, Huszt, Técső Erdélyhez, Ung vármegye végig Ausztriához tartozott. Ennek következtében ez a vidék szinte folyamatos harcok színterévé vált.”⁷⁶

A magyar nép XVI. századi tragédiájáról az egyetemes történelem keretében is tanulnak a nyolcadik osztályosok. Az *Európa a félhold árnyékában* című részből információkat szerezhetnek az oszmán-törökök kelet-európai hadjáratáról és a mohácsi csatavesztésről. Az európaiak által „Fényesnek” nevezett I. Szolimán (1520–1566) uralkodása kezdetén a törökök „elfoglalták Belgrádot (Nándorfehérvárt), amely már évtizedek óta feltartóztatta a törökök előrenyomulását. 1526-ban a mohácsi csatában szétverték a magyar–cseh hadsereget. Azokat, akik nem pusztultak el a csatában, menekülés közben lekaszabolták, sokan befulladtak a mocsarakba. Egy patakba fulladt a 20 esztendőös magyar király is. Magyarországon eluralkodott a pánik. I. Szolimán ellenállás nélkül vonult Budáig, a magyar fővárosig, útjában mindent elpusztítva, de onnan visszafordult.”⁷⁷ A szerzők szerint „a mohácsi vereség megnyitotta a törököknek az utat Magyarországra: a magyar hűbérurak hatalmi harca legyengítette az országot, amely képtelen volt ellenállni a török

---

74 Uo. 95. p.

75 Svigyo, H. K. (2001), 96. p.

76 Uo.

77 Duhopelnikov, V. M. és Donszkaj, G. M. (1997): *A középkor (a XV. század vége – a XVIII. század közepe). Kísérleti tankönyv a középiskolák 8. osztálya számára.* Szvit Kiadó, Lviv, 94. p.

nyomásának. A török elfoglalta Budát, Magyarország részekre szakadt. Egy része Habsburg uralom alá került, más része az oszmán birodalom tartománya lett.”⁷⁸ A 8. osztály számára a kísérleti egyetemes történelem tankönyvön kívül természetesen újabb tankönyvek is rendelkezésre állnak, pl. 2008-ban adták ki Podaljak Natalija: *Világtörténelem. Újkor. XV. század vége – XVIII. század.* című tankönyvét.⁷⁹ Elemzés tárgyává viszont nem tehető igazán ez a tankönyv, mivel nincs magyar vonatkozása, csak néhány térképen találkozhatunk Magyarországgal vagy az Erdélyi Fejedelemség feltüntetésével, vagy az Európa a XVII–XVIII. században című térképen megtalálhatjuk az Osztrák–Magyar Monarchiát, a két fővárost: Bécs és Budát, valamint Ausztria, Magyarország és Kárpátalja megnevezéseket ezen belül.⁸⁰

Az új, 12 éves oktatási rendszer (melyet végül mégsem vezettek be! – B. M. A.) 8. osztályosai számára 2008-ban (majd ugyanebben az évben a magyar fordítás is) új tankönyv jelent meg Ukrajna történetéből is Vitalij Vlaszov tollából és Jurij Micik professzor szerkesztésében.⁸¹ A XVI. század második felétől a XVIII. század végéig terjedő időszakot felölelő tankönyv sokkal színesebb, didaktikai szempontból jobban használható, mint elődei, számtalan illusztráció, forrásrészlet, összefoglaló, térkép található benne. Ez a tankönyv nem tárgyalja külön fejezetekben vagy alfejezetekben a mai „Kárpátalja” mint önálló területi egység múltját. A terminológiai anakronizmusok azonban ebben a műben is nagy számban megtalálhatók: pl. a XVI. századi viszonyokra vonatkozóan Halics helyett megjelenik a Galícia fogalom, vagy Kárpátalja mint területi egység feltüntetése szövegben és térképen egyaránt (a Magyar Királyság részeként a XIV–XVI. század elején és kettéosztva az „Ausztriai birtokok” és az Oszmán Birodalom hódoltság területének részeként a XVI. század végén – XVII. század elején).⁸²

A különböző tankönyvekben az erdélyi fejedelmek közül is feltűnnek néhányan: Bocskai István és Habsburg-ellenes szabadságharca, Báthory Gábor, valamint a Császár Péter vezette felső-magyarországi parasztfelkelést leverő I. Rákóczi György. Találkozhatunk Báthory István lengyel királlyal, aki emelte a lajstromozott kozákok létszámát és hatalmi szimbólumokat adományozott nekik.⁸³ A XVI. századi „ukrajnai” hitéletéről szóló részben Magyarország egyike volt annak a több mint 10 európai országnak, amelyek eltávolodtak a katolicizmustól, ennek ellenére „1583-ban Báthory István király úgy rendelkezett, hogy az összes polocki pravoszlav templomot el kell venni, és át kell adni a jezsuitáknak.”⁸⁴ A tankönyvekben több helyütt

78 Uo.

79 Podaljak, N. (2008): *Világtörténelem. Újkor. XV. század vége – XVIII. század.* Bukrek Kiadó, Csernyivci. (2011-ben a Heneza Kiadó gondozásában megjelent a második kiadás)

80 Uo.187. p.

81 Vlaszov, V. (2008): *Ukrajna történelme. 8. osztály. Tankönyv a középiskolák tanulói számára.* Bukrek Kiadó, Csernyivci.

82 Vlaszov, V. (2008) 7, 14, 19, 39, 65, 72, 109. p.

83 Svirgyko, H. K. (2001) 31. p.

84 Uo. 54. p.

feltűnik Bethlen Gábor erdélyi fejedelem is, aki Törökország vazallusa volt, és aki ellen II. Ferdinánd osztrák császár harcolt a lengyelországi zsoldosok segítségével.⁸⁵

Az Erdéllyel való kapcsolatáról a Bohdan Hmelnyickij vezette szabadságharc idejéből is értesülhetünk. Az ismeretanyag szerint a Portától vazallusi függőségben álló Erdély már Bethlen Gábor korában diplomáciai kapcsolatban állt a Zaporizzsjai haddal. Azonban „amikor kezdetét vette az ukrán nép nemzeti-felszabadító háborúja, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem Jurij Nemirics ukrán slachticon keresztül felvette a kapcsolatot Hmelnyickijjal annak érdekében, hogy megszerezze a támogatását a lengyel trón iránti igényéhez.” Később az utódja, II. Rákóczi György is kapcsolatba kerül Hmelnyickijjel; először az 1652. évi batyihi csata és az ukrán-moldáv szövetség létrejötte után Lengyelország, Havasalföld és Erdély „ukránellenes koalíciót” kötöttek,⁸⁶ később a lengyel korona megszerzésének reményében II. Rákóczi György lengyelelles katonai szövetséget kötött Hmelnyickijjal 1656 októberében. Mindezen túl egyes tankönyvből az is kiderül, hogy „Hmelnyickij politikájában fontos szerepet szánt Erdélynek, mivel az délről, a Kárpátok oldalából jelentett fenyegetést Lengyelország számára.”⁸⁷ A lengyelországi hadjáratra 1657 elején került sor, melyben Ukrajna, Svédország és Erdély már közösen harcolt Lengyelország ellen. Az egyes kiadásokban változó terjedelemben tárgyalják a témát és a hadjárat kudarcának okait is különbözőképpen írják le. A 2001-es kiadvány szerint: 1657 januárjában II. Rákóczi György erdélyi fejedelem seregével átkelt a Kárpátokon és Galícia földjére lépett. Itt csatlakoztak hozzá az ukrán kozákok Anton Zsdanovics ezredes vezetésével. A kezdeti sikereket követően (elfoglalták Krakkót és Varsót), a hetman visszarendelte a kozákokat amiatt, mert „II. Rákóczi György ellenségesen viszonyult Zsdanovicshoz és általában a Zsaporizzsjai Hadhoz”⁸⁸ – emiatt a fejedelem kapitulálni kényszerült a lengyel had előtt. A 2008. évi tankönyv szerint, miután a dán támadás miatt Svédország cserbenhagyta Rákóczit, megfordult a hadi szerencse, és a lengyelek betörése után Erdélybe a fejedelem tárgyalásokat kezdett Lengyelországgal. A tatárok közeledtének híre világossá tette, hogy az erdélyi fejedelem kénytelen kapitulálni. „A kozákok már előre megsejtették a fejedelem szándékát, és félvén, hogy átadja őket a lengyeleknek, a hetman parancsa nélkül önkényesen magára hagyták Rákóczit.”⁸⁹

Mint az fentebb is szóba került, a térképeknek és illusztrációknak nagyon fontos szerepük van, mivel olykor több információt tartalmaznak, mint maga a törzsszöveg. Az Ukrajna történetével foglalkozó tankönyvek kevés említést tartalmaznak ugyan a magyar nép újkori múltjának eseményeiről, a térképeken azért megfigyelhetőek a határváltozások. Míg a XIV–XVI. század elejének határviszonyait ábrázoló térképeken a Magyar Királyság részeként ábrázolták „Kárpátalját”, vagyis a Parti-

85 Uo. 76. p.

86 Vlaszov, V. (2008) 143. p.

87 Sviyko, H. K. (2001) 180. p.

88 Uo. 189. p.

89 Vlaszov, V. (2008) 165. p.

umnak nevezett északkeleti vármegyéket, a XVI. század végi – XVII. század eleji időszakban már kettéosztva jelent meg a terület az „Ausztriai birtokok” és az Oszmán Birodalom hódoltsági területének részeként, a XVII. század közepének viszonyait ábrázoló térképen pedig az egész terület Erdély része, s az is fel van tüntetve, hogy 1699-től az egész partiumi és erdélyi terület „osztrák felségterület” vagy „Osztrák tartományok” részeként jelenik meg.⁹⁰

Az 1703–1711. évi Rákóczi-féle szabadságharc szintén szerepel a tankönyvek oldalain. A szabadságharc kitörésének oka – az egyik tankönyvszerző szerint – a Magyarországon, s így a mai Kárpátalja területén is zajló toborzás az osztrák hadseregbe a Franciaország elleni spanyol örökösödési háborúban. „Az osztrákellenes szabadságharcban együtt küzdöttek az ukránok (ruszinok), a magyarok és a szlovákok.”⁹¹ Az 1708–1711 közötti években a szabadságharc már veszített kezdeti lendületéből és 1710–1711-ben egymás után adta meg magát Ungvár, Beregszász, Huszt, s legvégül Munkács. Az 1711. április 30-án aláírt szatmári béke értelmében „a mai Kárpátalja területén lévő vármegyék Habsburg fennhatóság alatt maradtak, általános közkegyelmet hirdettek. A valóságban a békefeltételekkel ellentétben megkezdődött a leszámolás a szabadságharc résztvevőivel.”⁹²

IRODALOM

- Breisach, E. (2004): *Historiográfia*. Osiris, Budapest.
- Csernicsko István 2010: Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Gondolat, Budapest.
- Hrytsak, J.: Constructing a National City: The Case of Lviv. In: John J. Czapliczka és Blair A. Rubel (szerk., 2003): *Composing Urban History and the Construction of Civic Identities*. Washington–Baltimore–London, Woodrow Wilson Center Press.
- Kaszjanov, G.: Ukrajina – 1990: „boji za isztoriju”. (Ukrajna – 1990: „harc a történelemért”). In: *Novoje ljiteraturnoje obozrenyje*, 2007. 1.
- Mazur, J. (2001): Az 1848-as forradalom a lengyel történelemtankönyvekben. In: *Történelempedagógiai füzetek* 8. Sorozatszerk.: Szabolcs Ottó. Budapest.
- Oszadcsuk, B., (2000): *Na perehresztyah csasziv* (Korszakok találkozásánál). In: *Ukrajinszka isztoricsna didaktika: mizsnarodnij gyialog (fahivci riznih krajin pro szucsasznyi ukrajinszki pidrucsniki z isztoriji)*. (Ukrán történelmi didaktika: nemzetközi dialógus /külföldi szakértők véleménye a jelenkori ukrán történelemtankönyvekről/). Zb. nauk. sztatej /Za red. Telusz, M. és Sapovala, J. Kijiv.

90 Vlaszov, V. (2008) 209, 213, 266. p.

91 Svigyko, H. K. (2001) 353. p.

92 Uo. 354. p.

- Pataki Ferenc: Magyarságkép és történeti változásai. In: Pataki Ferenc és Ritoók Zsigmond (szerk., 1999): *Magyarságkép és történeti változásai. Műhelytanulmányok*. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia.
- Portnov, A.: Történelemírás ukrán módra. Megjegyzések a hétköznapi valóság történeti alapú átrendezéséhez. In: Fedinec Csilla és Szereda Viktória (vál. és szerk., 2009): *Ukrajna színeváltozása. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzeti attitűdök*. Kalligram, Regio könyvek, Pozsony.
- Szamorovszkyné Nagy Ibolya (2015): Színes rongyszőnyeg vagy klórozott vászon? A multikulturalitás az ukrán közoktatásban és a történelmi szakdidaktikai irodalomban. In: *Pro Minoritate*, 2015. tél.

Internetes források, publikációk:

- Ukrajna Állami Statisztikai Hivatalának adatai alapján ez a szám 2016. június 1-re 42, 7 millió fő. Letöltés: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (2016. 08. 02.)
- Tolocsko, P., ukrán akadémikus egy tudományos konferencián Kijevben elhangzott előadásából. Letöltés: <http://suchasnaosvita.blox.ua/2010/03/Pidručniki-istoriyi-ne-povinni-roboti-lyudej.html> (2011. 05. 12.)

Tankönyvek:

- Agibalova, K. V. – Donszkoj, H. M. és Duhopelnikov, V. M. (1996): *Világtörténelem. A középkor története. Kísérleti tankönyv a középiskolák 7. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Bilonozsko, Sz. V. – Birjuljov, I. M. – Davletov, O. R. – Koszmina, V. H. – Neszterenko, L. O és Turcsenko, F. H. (2001): *Világtörténelem. Újkor. Második rész*. Szvit, Lviv.
- Burakov, Ju. V. – Kiparenko, G. M. és Movcsan, Sz. P. (1998): *Vszeszvitnya isztorija. Novitnyi caszi 1945–1998*. 11. klasz. (Egyetemes történelem. Legújabb kor 1945–1998. 11. osztály) Heneza, Kijev.
- Duhopelnikov, V. M. és Donszkoj, G. M. (1997): *A középkor (a XV. század vége – a XVIII. század közepe). Kísérleti tankönyv a középiskolák 8. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Hiszem, O. V. és Martinyuk, O. O. (2009): *Világtörténelem 9. tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek számára*. Szvit, Lviv.
- Hricenko, I. Sz. – Karabanov, M. M. és Lotockij, A. L. (1994): *Homin vikiv. Navcsaljnj poszibnik z isztoriji Ukrajini dlja 5-ho klaszu*. RVC Proza, Kijiv.
- Karlina, O. (2000): *A középkor története. Tankönyv a középiskolák 7. osztálya számára*. Heneza, Kijev.
- Krizsanovszkij, O. P. és Hirna, O. O. (2007): *A középkor története. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 7. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Kulcsickij, Sz. V. – Kovalj, M. V. és Lebegyeva, J. G. (2000): *Istorija Ukrajini. Pidručnik dlja 11. klaszu szerednjoji skoli*. Oszvita, Kijiv.

- Kulcsickij, Sz. V. és Társa (1994): *Ukrajna története. Kísérleti tankönyv a középiskolák 10–11. osztálya számára*. I–II. rész. Oszvita, Kijev-Ungvár.
- Ladicsenko, T. V. (2011): *Világtörténelem. Tankönyv az általános képzésű oktatási intézmények 11. osztálya számára*. Standard szint, akadémiai szint. Szvit, Lviv.
- Ladicsenko, T. V. és Zabloczkij, J. I. (2011): *Vszeszvitnja isztorija. Pidrucsnik dlja 11. klaszu zahaljnoosvitnyih navcsaljnih zaklagyiv. Profilnij riveny*. Kijiv, Heneza,.
- Ladicsenko, T. V. – Oszmolovszkij, Sz. O. (2010): *Vszeszvitnja isztorija. Pidrucsnik dlja 10. klaszu zahaljnoosvitnyih navcsaljnih zaklagyiv. Profilnij riveny*. Heneza, Kijiv.
- Ljah, R. és Temirova, N. (2001): *Ukrajna története az ősidőktől a XV. századig. Tankönyv a középiskolák 7. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Miszan, V. O. (1998): *Olvasmányok Ukrajna történetéből. Tankönyv a középiskolák 5. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Oszmolovszkij, Sz. O. és Ladicsenko, T. V. (2011): *Vszeszvitnja isztorija. Pidrucsnik dlja 9. klaszu zahaljnoosvitnyih navcsaljnih zaklagyiv*. Heneza, Kijiv.
- Podaljak, N. (2007): *Világtörténelem. Újkor. XV. század vége – XVIII. század. Tankönyv az általános oktatási rendszerű középiskolák 8. osztálya számára*. Heneza, Kijiv. (második kiadás: 2011.)
- Podaljak, N. H. (2007): *Isztorija szerednyih vikiv. Pidrucsnik dlja 7. klaszu zahaljnoosvitnyih navcsaljnih zaklagyiv*. Heneza, Kijiv.
- Poljanszkij, P. B. (2004): *Világtörténelem 1914–1939. Tankönyv az általános rendszerű tanintézetek 10. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Poljanszkij, Pavlo (2010): *Világtörténelem. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 10. osztálya számára*. Standard, akadémiai szint. Szvit, Lviv.
- Rejent, O. és Malij, O. (2009): *Isztorija Ukrajini. Pidrucsnik dlja 9. klaszu zahaljnoosvitnyih navcsaljnih zaklagyiv*. Heneza, Kijiv.
- Svignyko, H. K. (2001): *Ukrajna története XVI.–XVIII. század. Tankönyv a középiskolák 8. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Szárbej, V. H. (2001): *Ukrajna története a XIX. század és a XX. század kezdete. Tankönyv a középiskolák 9. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Szerhijenko, H. I. és Szmolij, V. A. (1995): *Ukrajna története (a legrégebb időktől a XVIII. század végéig). Tankönyv a középiskolák 7–8. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Turcsenko, F. H. – Pancsenko P. P. és Timcsenko Sz. M. (2004): *Ukrajna legújabb kori történelme (második rész) 1939–2001*. Szvit, Lviv.
- Turcsenko, F. H. (2003): *Ukrajna legújabb kori történelme (első rész) 1914–1939*. Szvit, Lviv.
- Turcsenko, F. H. és Moroko, V. M. (2001.): *Isztorija Ukrajini, kinec XVIII. – pocsatok XX. sztolittya. Pidrucsnik dlja 9. klaszu (Ukrajna története a XVIII. sz. végétől – a XX. sz. elejéig. Tankönyv a 9. osztály számára)*. Heneza, Kijiv.
- Turcsenko, F. H. (2010): *Isztorija Ukrajini. Pidrucsnik dlja 10. klaszu zahaljnoosvitnyih navcsaljnih zaklagyiv. Profilnij riveny*. Heneza, Kijiv.

- Turcsenko, F. H. (2011): *Isztorija Ukrajini. Pidrucsnik dlja 11. klaszu zahaljnoosvitnyih navcsaljnih zaklagyiv. Profijnij riveny*. Heneza, Kijiv.
- Vlaszov, V. és Danilevszka, O. (2005): *Bevezetés Ukrajna történetébe. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 5. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Vlaszov, V. (2008): *Ukrajna történelme. 8. osztály. Tankönyv a középiskolák tanulói számára*. Bukrek, Csernyivci.
- Vlaszov, V. (2007): *Isztorija Ukrajini. Pidrucsnik dlja 7 klaszu zahaljnoosvitnyih navcsalynih zaklagyiv*. Heneza, Kijiv.
- Vlaszov, V. (2008): *Isztorija Ukrajini. Pidrucsnik dlja 8 klaszu zahaljnoosvitnyih navcsalynih zaklagyiv*. Bukrek Kiadó, Csernyivci.